

Identification and analyzing the future drivers of political participation in Iran and the scenarios ahead

Malihe Ramezani*, **Ayob nikunahad****

Mohammad rahim Eivazi***

Abstract

Political Participation in democratic political systems are one of the basic pillars of governance and determining the general orientation. In such a way that the stability of the political system as well as the successful passage of political crises that political systems may face depends on the elections, the level of people's participation and its results. Given the importance of the issue, this research with a futuristic approach seeks to answer the question of what are the main drivers and influences on the future of Political Participation in Iran and, of course, what scenarios can be drawn for the future of Political Participation in Iran? To answer this question and identify the drivers, in the first stage, the Delphi questionnaire was used and 10 academic and executive experts were selected to answer. After Delphi and the consensus of experts, among the 30 identified drivers, 15 main and effective drivers were selected by experts. In the second stage, after receiving the opinion of experts and numerical evaluation of the drivers and weighing them, in the cross-

* ph.D of Political Science, Isfahan university (Corresponding Author), ramezani_965@yahoo.com

** ph.D student in Islamic revolution studies, shahed university, anikunahad@gmail.com

*** Associate Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran, ra.eivazi@yahoo.com

Date received: 26/01/2021, Date of acceptance: 02/05/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

sectional analysis table of the drivers, using Mick Mac software, the data were analyzed and scenarios were drawn.

Keywords: future studies, Future of Elections, Islamic Republic of Iran, scenariowriting, Political Participation.

شناسایی و تحلیل پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران و سناریوهای پیش‌رو

ملیحه رمضانی*

ایوب نیکونهاد**، محمدرحیم عیوضی***

چکیده

مشارکت سیاسی در نظام‌های مردم‌سالار یکی از ارکان اساسی حکمرانی و تعیین جهت‌گیری‌های کلی به شمار می‌رود؛ به گونه‌ای که ثبات و پایداری سیستم سیاسی و گذر موفق از بحران‌های سیاسی که ممکن است نظام‌های سیاسی با آن مواجه شوند درگرو انتخابات، میزان مشارکت مردم و نتایج حاصله از آن است. پژوهش پیش‌رو با رویکرد آینده‌پژوهانه در پی پاسخگویی به این پرسش است که پیشران‌های اساسی و تأثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران کدام است و بالطبع چه سناریوهایی می‌توان برای آینده مشارکت سیاسی در ایران ترسیم کرد؟ برای پاسخگویی به این پرسش، در مرحله اول از پرسش‌نامه دلفی به تعداد ۱۰ نفر از خبرگان دانشگاهی و اجرایی انتخاب گردیدند، پس از تکرار دلفی و اجماع خبرگان از میان ۳۰ پیشران شناسایی شده تعداد ۱۵ پیشران اصلی و اثرگذار به انتخاب خبرگان تعیین گردید. در مرحله دوم پس از دریافت نظر خبرگان و ارزش‌گذاری عددی پیشران‌ها و وزن‌دهی به آن‌ها در جدول تحلیل متقاطع با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک داده‌ها تحلیل و سناریوها ترسیم گردیده‌اند. یافته‌ها بیانگر آن است که

* دکترای علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسؤل)، ramezani_965@yahoo.com

** دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد،

anikunahad@gmail.com

*** استاد علوم سیاسی، دانشگاه شاهد، ra.eivazi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

سناریوی سوم، مشارکت سیاسی سازمان دهی شده می‌تواند محتمل‌ترین سناریو از میان سناریوهای موجود باشد. این امر ضرورت اتخاذ سیاست‌های کلان و راهبردی به منظور تحقق شرایط ایده‌آل و حرکت به سمت سناریوی دوم و حتی اول را ایجاب می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، مشارکت سیاسی، جمهوری اسلامی ایران، سناریونویسی، انتخابات.

۱. مقدمه

مشارکت سیاسی به عنوان یکی از مسائل مهم و اجتناب‌ناپذیر در زندگی سیاسی - اجتماعی انسان‌ها بوده و افراد به طریق مختلف در عرصه‌های سیاسی شرکت می‌نمایند. مشارکت و حق تعیین سرنوشت مقوله‌ای است که میزان و چگونگی آن در تمامی جوامع و نظام‌های سیاسی یکسان نبوده و با توجه به ویژگی‌ها و شرایط حاکم بر هر جامعه تفاوت‌هایی در آن وجود دارد. مشارکت امری رایج در حکومت جمهوری و دموکراتیک است که این امر در سطوح گوناگون صورت می‌پذیرد. یکی از جلوه‌های بارز مشارکت سیاسی، شرکت در انتخابات است. انتخابات و فرایند مشارکت مردم در آن از یک‌سو نشان‌دهنده پایه‌های اجتماعی قدرت سیاسی و از سوی دیگر نشان‌دهنده میزان رضایت و همراهی مردم با نظام سیاسی است. انتخابات و فضای حاکم بر آن متأثر از عوامل گوناگونی از قبیل برگزارکنندگان انتخابات، انتخاب‌کنندگان، انتخاب شونده‌گان، قوانین انتخاباتی و فضای سیاسی حاکم بر جامعه است که هر یک از این‌ها به نحوی در این فرایند تأثیرگذار هستند.

بنابراین با توجه به اهمیت بحث مشارکت سیاسی و از جمله انتخابات در حیات سیاسی اجتماعی جوامع و با توجه به تأثیرپذیری این مقوله از عناصر و مؤلفه‌های مختلف که هر یک به نحوی در انجام و امور مرتبط با آن تأثیرگذار هستند، در این مقاله تلاش می‌شود در قالب آینده‌پژوهی و با استفاده از روش‌های آن از جمله پیش‌رانشناسی و تحلیل متقاطع پیش‌رانشناسی و با استفاده از نرم افزار میک‌مک به بررسی مهمترین پیش‌رانشناسی‌های تأثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران پرداخته و در نهایت پس از تحلیل و طبقه‌بندی پیش‌رانشناسی‌ها به ارائه سناریوهایی برای آینده مشارکت سیاسی پردازیم. لازم به ذکر است در کشور ما انتخابات به عنوان یکی از جلوه‌های بارز مشارکت سیاسی است که در سطوح

گونگون از جمله انتخابات ریاست‌جمهوری، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان رهبری، شوراهای شهر و روستا انجام می‌شود که هر کدام از آنها اهمیت خاص خود را دارا می‌باشند و منظور از انتخابات و مشارکت سیاسی در این مقاله تمامی موارد مطرح شده در بالا را شامل می‌شود.

۲. ادبیات پژوهش

منابع موجود در این رابطه را به دو دسته می‌توان تقسیم نمود. دسته اول منابعی است که به بررسی مشارکت سیاسی در ابعاد گوناگون آن از جمله بحث‌های نظری و مباحث مربوط به آن در ارتباط با ایران پرداخته است و دسته دوم منابعی است که در ارتباط با آینده پژوهی و روش‌های آن از جمله سناریونویسی و ... می‌باشد.

کتاب «مشارکت سیاسی» نوشته «لستر میلبرث و لیل گوئل» ترجمه سید رحیم ابوالحسنی از جمله کتاب‌هایی است که به بحث در ارتباط با مشارکت سیاسی و عوامل تأثیرگذار بر آن پرداخته است و به عنوان یکی از منابع مفید و مهم در این رابطه می‌باشد ولی در ارتباط با آینده مشارکت بحثی ننموده است.

ب) کتاب «مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران» نوشته محمدرحیم عیوضی از جمله منابع دیگری است که در رابطه با مشارکت سیاسی در ایران بحث نموده است، در این کتاب ضمن بررسی مفهوم مشارکت و نظریه‌های مرتبط با آن، عوامل تأثیرگذار بر روند رفتار انتخاباتی در ایران بعد از انقلاب اسلامی و وضعیت مشارکت سیاسی مردم در انتخابات بعد از انقلاب بررسی شده است که تفاوت آن با مقاله حاضر این است که نگاهی آینده پژوهانه به آینده مشارکت سیاسی و انتخابات در ایران و بررسی سناریوهای مرتبط با آن نداشته است.

مقاله «واکاوی و تحلیل جامعه‌شناختی انتخابات ریاست‌جمهوری در ایران» نوشته علی‌اصغر قاسمی و دیگران از جمله مقالاتی دیگری است که به بحث در رابطه با مشارکت سیاسی و انتخابات پرداخته است. در این مقاله نویسنده به بررسی شرایط سیاسی اجتماعی ایران در آستانه انتخابات نهم ریاست‌جمهوری و عوامل مؤثر بر مشارکت افراد جامعه به‌ویژه محرومان در انتخابات پرداخته، در حالیکه نگاهی آینده‌پژوهانه به این مسأله و به‌طور کلی مشارکت سیاسی در ایران نداشته است.

«طبقه متوسط جدید و بسیج منابع رأی دهی در ایران (۱۳۷۶ - ۱۳۹۶)»، نوشته محمدباقر خرمشاد و فاضل کرد از جمله مقالات دیگر در این حوزه است. در این مقاله تلاش گردیده تا چگونگی اثرگذاری طیفی در روند بسیج منابع رأی دهی در ایران با استفاده از مدل نظری چارلز تیلی و روش تاریخی بررسی شود. اگر چه این مقاله به عنوان یکی از منابعی است که در بررسی مشارکت و عوامل تأثیرگذار بر آن مفید است، اما در ارتباط با آینده مشارکت سیاسی در ایران مواردی مطرح نموده است.

مقاله «نحوه تأثیر رسانه های جمعی در مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی»، نوشته غلامرضا خواجه سروی و سید مسعود نوربخش مقاله ای دیگر است که با هدف شناخت میزان و نوع مصرف رسانه های شهروندان تهرانی تلاش کرده به این سؤال پاسخ دهد که بین نوع و میزان مصرف رسانه ای صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، شبکه های ماهواره ای فارسی زبان و شبکه های اجتماعی مجازی با نوع و میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی چه رابطه ای وجود دارد؟ به عبارتی در این مقاله برخی از پیشران های تأثیرگذار بر مشارکت سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است، در حالی که نگاهی آینده پژوهانه به مشارکت سیاسی در ایران نداشته است.

سایر منابع و مقالات موجود نیز هر یک به نحوی یکی از ابعاد مشارکت و عوامل مؤثر بر آن را مورد بررسی قرار داده اند که در این مقاله نمی توان تمامی آنها را مورد بررسی قرار داد.

۳. چهارچوب نظری

یکی از دیدگاه هایی که در ارتباط با مشارکت سیاسی و عوامل تأثیرگذار بر آن می توان مطرح نمود دیدگاه میلبراث و گوئل است که در تبیین مشارکت سیاسی از هفت عامل عمده نام می برند. این عوامل عبارتند از محرک (انگیزه سیاسی)، موقعیت اجتماعی، ویژگی های شخصی، محیط سیاسی، مهارت، منابع و تعهد. منظور از محرک سیاسی عواملی از قبیل مناظره های سیاسی، تعلق خاطر نسبت به یک سازمان درگیر فعالیت های سیاسی و دسترسی به اطلاعات درست می باشد. بر این اساس هر چه تعداد محرک هایی که شخص دربارہ سیاست دریافت می کند بیشتر باشد، احتمال مشارکت شخص در سیاست بیش تر بوده و شدت مشارکتش نیز بیشتر خواهد بود و همچنین اشخاصی که نگرش مثبتی

به سیاست دارند محرک‌های بیشتری درباره سیاست و مشارکت دریافت می‌کنند. منظور از ویژگی‌های شخصیتی عبارت است از خصوصیات چگونگی اجتماعی بودن، برون‌گرایی و نظایر آن‌ها، هر کدام از ویژگی‌های شخصیتی فوق به نحوی در فرایند مشارکت سیاسی تأثیرگذار است. پایگاه اجتماعی با شاخص‌هایی چون میزان تحصیلات، درآمد، شغل، محل اقامت، سن، هویت اجتماعی، مذهب و ... سنجیده می‌شود. محیط سیاسی عبارت است از محیطی که افراد در آن به سر می‌برند، منظور از مهارت، توانایی تحلیل، قدرت ساماندهی، مهارت در سخنرانی‌ها و خطابه، منظور از تعهد تعلق خاطر نسبت به یک سازمان، گروه حزب و یا فرد خاصی است که این پیوند و دلبستگی بر مشارکت سیاسی افراد تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد. ویژگی‌های شخصی نیز یکی از فاکتورهای تأثیرگذار بر مشارکت است. شخصیت‌های اجتماعی‌تر، مسلط‌تر و برون‌گراتر بیشتر احتمال دارد که از نظر سیاسی فعال باشند (میلبرث، گونل، ۱۳۸۶: ۶۱-۱۸۹). در ارتباط با پژوهش مورد نظر براساس دیدگاه فوق می‌توان گفت، فرایند مشارکت سیاسی که انتخابات به عنوان نمونه بارز آن است، تحت تأثیر عوامل گوناگون قرار دارد. در این بین محیط سیاسی و اجتماعی از جمله شرایط سیاسی حاکم، قوانین انتخاباتی به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار می‌باشد. پایگاه اجتماعی نیز با توجه به دیدگاه فوق یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر فرایند مشارکت سیاسی است. می‌توان گفت مشارکت سیاسی در بین افراد طبقه متوسط به نسبت سایر طبقات بیشتر است. همچنین ویژگی‌های شخصیتی، احزاب و گروه‌های سیاسی و ... هر یک به نحوی در میزان مشارکت در جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار می‌باشند.

۴. روش پژوهش

۱.۴ سناریونویسی

سناریوها، تصویرهایی از آینده‌های محتمل هستند. در واقع آنها مجموعه‌ای از داستان‌های توصیفی هستند که هر یک به بخش خاصی از آینده نظر دارند. این داستان‌ها، بیش از آن‌که بر احتمالات مبتنی باشند، براساس ممکنات یا مقدمات تدوین می‌شوند. در این روش به جای تلاش برای تعیین یک آینده قطعی، اقدام به تعیین چند آینده ممکن می‌کنند. طی روند سناریوسازی، موضوعات جدیدی شناسایی می‌شوند که ممکن است قبلاً

هیچ توجهی به آن‌ها نشده باشد. این امر به ما کمک می‌کند تا در تدوین استراتژی‌ها، عوامل بیش‌تری را در نظر بگیریم و قدرت انعطاف و انطباق خود را با شرایط آتی افزایش دهیم (تیشه‌پار، ۱۳۹۰: ۸۶-۸۷). می‌توان گفت، برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها روشی برای پذیرفتن و احاطه عدم قطعیت‌ها (از طریق کندوکاو آینده‌های بدیل) و هدایت و راهبری از میان پیچیدگی‌ها (با تحریک قدرت داستان‌سرایی) ارایه می‌دهد. سناریو، پاسخ مناسبی به این سؤال است که چه اتفاقی ممکن است بیفتد؟ با استفاده از این روش، می‌توان تصاویر متنوعی درباره آینده‌های بدیل ارائه کرد. هدف از سناریونویسی، تجسم و محاسبه تأثیرات تصمیم‌های بدیل است (لیندگرن، باندهولد، ۱۳۹۰: ۲۱-۲۲).

۲.۴ پیش‌ان‌شناسی

آینده‌پژوهی و شناخت آینده در عصر تحولات گسترده و شتابان امروز برای سیاست‌گذاران و مجریان ضرورتی حیاتی است و تصمیم‌گیری بدون توجه به روندهای محتمل آینده میسر و معقول نیست. به منظور بررسی آینده باید عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آینده هر موضوع یا پدیده را مورد ارزیابی قرار داد و با شناخت صحیح هر یک از این مؤلفه‌ها به برنامه‌ریزی و اتخاذ تصمیمات راهبردی و متناسب با آینده مسائل و موضوعات به منظور تبدیل نمودن شرایط پیش روی آینده به فرصت‌های مناسب پرداخت. از جمله نیروهای عمده شکل‌دهنده به آینده مسائل و پدیده‌ها پیش‌ان‌ها هستند. در متون آینده‌شناسی پیش‌ان‌ها اشاره به نیروهای عمده شکل‌دهنده آینده دارد. پیش‌ان‌ها به صورت غیرمستقیم بر حوزه‌های مختلف تأثیر می‌گذارند. به عبارت دیگر، مؤلفه‌ها یا عوامل اصلی متشکل از چند روند که باعث ایجاد تغییر در یک حوزه مورد مطالعه می‌گردند. (شوراتز، ۱۳۸۸). در تعریفی دیگر پیش‌ان اصطلاحی است که برای اشاره به هر «نیروی تغییرساز» که باعث تحول آینده، تأثیر بر آن و شکل دادن به آن می‌شوند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این تغییر می‌تواند به وسیله اشخاص، نهادها یا حتی شرایط ایجاد شود (اخوان کاظمی، نیکونهاد، ۱۳۹۷: ۱۵). متداول‌ترین روش پیش‌ان‌شناسی برگرفته از فرهنگ عبارات آینده‌پژوهی است که در آن پیش‌ان‌ها در ۱۰ دسته سیاسی، اطلاعاتی (ارتباطی و رسانه‌ای)، طبیعی (کلان محیطی)، تضاد یا تعارض، سلامت (بیولوژیک)، فرهنگی، اجتماعی، تکنولوژیک، اقتصادی و اخلاقی

تقسیم‌بندی گردیده‌اند. بر همین اساس برای شناسایی پیشران‌ها در روش پژوهش هم سوالات مصاحبه دلفی اولیه تنظیم گردیده است.

۳.۴ جمع‌آوری داده

در مرحله نخست پژوهش، در قالب یک پرسش کیفی، از خبرگان خواسته شد پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده انتخابات در ایران را از منظر خود بر اساس مدل پیشران‌شناسی که در بالا به آن اشاره گردید بیان کنند. سپس بر مبنای مدل پیشران‌شناسی و براساس روندها و رویدادهای جامعه ایرانی پس از انقلاب اسلامی، پیشران‌ها شناسایی و طبقه‌بندی شده‌اند. در مرحله دوم، پرسش‌نامه پیل خبرگانی به صورت جدول تحلیل تأثیرات متقاطع تنظیم و به خبرگان دانشگاهی برگزیده فرستاده شد؛ پس از دریافت آن‌ها، نتایج داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم افزار آینده‌پژوهی میک مک (Mic Mac) تحلیل شده‌اند. در این مرحله، با مقایسه پیشران‌ها با ترسیم جدول متقاطع، به دریافت نظر خبرگان اقدام شد و سپس میزان تأثیرگذاری و اهمیت هر یک از این پیشران‌ها نسبت به پیشران‌های دیگر مشخص شد. برای این مهم، از خبرگان خواسته شد که در پرسش‌نامه ارتباط هر پیشران با خودش را صفر در نظر گیرند و چنانچه بین یک پیشران با پیشران‌های لحاظ شده دیگر هیچ ارتباطی وجود نداشته باشد، امتیاز آن پیشران صفر خواهد بود. ارتباط ضعیف امتیاز یک، ارتباط متوسط امتیاز دو، و ارتباط زیاد امتیاز سه را به خود اختصاص می‌دهد و اگر ارتباط بین پیشران‌های شناسایی شده تنها بالقوه باشد، با حرف p نشان داده خواهد شد. سپس تعدادی از پیشران‌هایی که میزان ارتباط آن‌ها با آینده انتخابات از نظر خبرگان دانشگاهی اندک بود، یا فقط دارای تأثیرات بالقوه بر فرایند انتخابات در ایران بودند، حذف شدند. به جهت سهولت در امر شناسایی و جلوگیری از تسلسل دور دلفی، پیشران‌هایی که از نظر خبرگان بیشترین همپوشانی داشت در یک پیشران ادغام گردیدند، همچنین پیشران‌هایی که بیشترین تکرار و اجماع نظرات خبرگانی بر روی آن‌ها وجود داشت به عنوان پیشران‌های دارای ارجحیت برای جدول ماتریس متقابل انتخاب شده‌اند. در نهایت با تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها ۱۵ پیشران به عنوان پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده انتخابات در ایران انتخاب شد. در جدول شماره یک پرسشنامه نهایی و میانگین نظرات خبرگانی (تعداد ۱۰ نفر از خبرگان که پرسش‌نامه را در مرحله دوم تکمیل نموده‌اند) نشان داده شده است:

جدول ۱. میانگین نمرات خبرگانی به پیشران‌های تاثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران

اثرپذیری پیشران‌ها	شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی	جایگاه رهبری نظام	محیط باثبات داخلی	یکپارچگی و انسجام ملی	وجود شدن شکاف‌های طبقاتی، حاکمیتی و نسلی	گفتمان‌های حاکم بر فضای جامعه و انتخابات	سیاست خارجی ایران در قبال فشار خارجی	وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی	قوانین انتخاباتی و نهادهای اجرایی و نظارتی آنها	میزان کارآمدی یا ناکارآمدی نهادهای تصمیم‌گیری	میزان اعتماد جامعه نسبت به سرنوشت انتخابات	ویژگی شخصیتی کاندیدا و چگونگی عملکرد آنان در گذشته	حضور احزاب و تشکل‌های سیاسی	شعارهای انتخاباتی	تداوم تهدیدات بیولوژیکی و سلامت جامعه
اثرگذاری پیشران‌ها	۰	۱	۳	۳	۳	۳	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲
شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی	۰	۱	۳	۳	۳	۳	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲
جایگاه رهبری نظام	۱	۰	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۳	۳	۲	۱	۲	۲	۱
محیط باثبات داخلی	۲	۲	۰	۲	۱	۲	۳	۳	۲	۳	۲	۱	۲	۲	۱
یکپارچگی و انسجام ملی	۲	۲	۳	۰	۱	۲	۳	۱	۱	۲	۳	۱	۲	۲	۲
وجود شکاف‌های طبقاتی، حاکمیتی و نسلی	۲	۱	۳	۳	۰	۳	۳	۳	۱	۲	۳	۱	۳	۲	۲
گفتمان‌های حاکم بر جامعه و فضای انتخابات	۲	۱	۲	۳	۳	۰	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۲	P	۲
سیاست خارجی ایران در قبال فشار خارجی	۲	۲	۳	۳	۲	۳	۰	۳	۱	۳	۱	۱	۲	۲	۲
وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی	۲	۱	۳	۳	۲	۳	۲	۰	۱	۳	۲	۱	۲	۲	۲
قوانین انتخاباتی و نهادهای اجرایی و نظارتی آن	۲	۱	۳	۳	۲	۲	۰	۰	۰	۲	۳	۲	۱	۰	۰
میزان کارآمدی یا ناکارآمدی نهادهای تصمیم‌گیری	۲	۲	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۰	۳	۲	۲	۲	۲
میزان اعتماد جامعه نسبت به سرنوشت انتخابات	۲	۱	۳	۳	۱	۳	۱	۱	۱	۲	۰	۰	۲	۲	۲
ویژگی‌های شخصیتی کاندیدا و چگونگی عملکرد آنان در گذشته	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۲	۰	۳	۰	۰
حضور احزاب و تشکل‌های سیاسی	۲	۱	۳	۳	۰	۳	۲	۱	۱	۳	۲	۲	۰	۳	۱
شعارهای انتخاباتی	۲	۰	۱	۱	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۰	۱	۱

تداوم تهدیدات بیولوژیکی و سلامت جامعه	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۳	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۰
---------------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

همان‌طور که به آن اشاره نموده‌ایم طیف وسیعی از عوامل در سطوح گوناگون بر آینده مشارکت سیاسی در ایران تأثیرگذار هستند. در این قسمت تلاش می‌شود به صورت مختصر مهمترین پیشران‌های شناسایی شده توسط خبرگان به منظور ارائه تصویر روشن از هر کدام از آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد:

۵. تبیین و تشریح پیشران‌ها

۱.۵ شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی

فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به همه فضاها، اجتماعی، سازمانی و فردی در جوامع بشری وارد شده و شیوه زندگی روزمره، کار و معرفت او را به درجات گوناگون تحت‌تأثیر قرار داده‌اند. برخورداری از این فن‌آوری‌ها، به مثابه وقوع یک «چرخش پارادایمی» در زندگی فردی و اجتماعی انسان است. به تعبیر مانوئل کاستلز عصر نوین اطلاعات، نقاط دور عالم را در شبکه‌های جهانی به همدیگر پیوند می‌دهند، ارتباطات رایانه‌ای مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند و در نتیجه آن همه ساختارها و فرآیندهای مادی و معنوی بشری دگرگون می‌شوند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۴۸). می‌توان گفت، فن‌آوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات زمینه‌ساز پیدایش نوعی رسانه اجتماعی شده‌اند که توانسته است بسترهای مناسبی را برای تغییرات اجتماعی ایجاد کند. این رسانه، با دارا بودن ویژگی تعاملی و اشتراک‌گذاری، فضای نوینی را در عرصه کنشگری ایجاد می‌کند. به عبارت دقیق‌تر در فضای کنونی که عصر جهانی شدن و گسترش ارتباطات در اثر فناوری‌های نوین ارتباطی و اجتماعی است، فرایند تغییر و تحول بر عرصه‌های گوناگون زندگی انسان‌ها از کنترل دولت‌ها و جوامع تاحدودی خارج شده و در تحت تأثیر نیروها و عوامل تأثیرگذار از بیرون است. در این میان شبکه‌های اجتماعی با قابلیت گستردگی و سهولت دسترسی آن در سطوح گوناگون تأثیر زیادی بر عرصه‌های گوناگون زندگی انسانها از خود بر جای گذاشته و سبب گسترش دامنه ارتباطات و دسترسی افراد و گروه‌ها به یکدیگر می‌شود (رمضانی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۸۷). می‌توان نتیجه گرفت، شبکه‌های اجتماعی به عنوان عامل مهم در هدایت تحولات سیاسی - اجتماعی در درون جوامع است. در واقع این شبکه‌های مجازی

از بیرون بر امور و وقایع داخلی جوامع تأثیر می‌گذارند و بر اساس آن در آینده دولت‌ها کنترل خاصی بر عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، .. و تحولات به‌وجود آمده از جمله حوزه مشارکت سیاسی و انتخابات نخواهند داشت. بنابراین با توجه به گسترش روزافزون و هر چه بیشتر فناوری‌های ارتباطی و به دنبال آن تأثیرگذاری هر چه بیش‌تر شبکه‌های اجتماعی در آینده می‌توان شاهد ایجاد تغییر و تحولات چشمگیر توسط آن‌ها در عرصه‌های گوناگون باشیم.

۲.۵ جایگاه رهبری نظام

یکی از ارکان اصلی نظام جمهوری اسلامی ایران، ولایت فقیه است، زیرا هم مشروعیت نظام وابسته به آن بوده و هم نقطه اصلی تفاوت بین حکومت اسلامی شیعی و دیگر حکومت‌ها، در مسأله ولایت فقیه است. امام خمینی (ره) ولایت فقیه را رکن اصلی نظام شیعه در دوره غیبت می‌داند. ولایت فقیه اساس نظم سیاسی دوره غیبت در دستگاه فکری حضرت امام است. به نظر ایشان «در عصر غیبت ولی امر و سلطان عصر نایان آن حضرت - که فقیهان جامع شرایط برای فتوا و قضاوتند - جانشین آن حضرت در اجرای سیاست و مسائل حکومتی و سایر امور مربوط به امام معصوم (به جز جهاد ابتدایی) هستند (فیرحی، ۱۳۸۳: ۲۴۴). در نهاد ولایت فقیه، رهبری جامعه اسلامی یا ولی فقیه، مجری دستورات الهی است و موظف است جامعه اسلامی را به سمت اهداف و آرمان‌های دین مبین اسلام هدایت نماید. ولی فقیه نقش مهمی در جامعه ایران و در تحولات و هدایت جامعه بعد از انقلاب اسلامی در مقاطع مختلف زمانی داشته است.

ولی فقیه در مقاطع حساس در مواجهه با بحران‌ها و تحولات با مدیریت و رهبری خود هم به جهت فکری و اندیشه‌ای و هم به جهت کارکردی و عملیاتی نقش مهم و مؤثری ایفا کرده است. در بحث فکری و اندیشه‌ای نحوه تأثیرگذاری ولی فقیه بر حل بحران‌ها را از دو بعد می‌توان مورد بررسی قرار داد، بعد اول مربوط به مبانی مهم و اساسی اندیشه سیاسی شیعیان در عصر غیبت است که براساس آن ولی فقیه به عنوان جانشین امام عصر محسوب شده، این امر سبب ایجاد مشروعیت دینی و مردمی ولی فقیه و افزایش تأثیرگذاری او در جامعه می‌گردد. بعد دیگر مربوط به ساختار نظام جمهوری اسلامی ایران و قرارگرفتن ولی فقیه در رأس آن است که با طراحی اصول و راهبردهای کلان جامعه، مسیر فکری و

حرکت جامعه به سمت اهداف مورد نظر را طراحی نموده و به عنوان عامل هماهنگ کننده بین قوا و نهادهای گوناگون جامعه عمل می‌نماید. از جنبه کارکردی و عملیاتی نقش ولی فقیه را می‌توان در ارتباط با وقوع بحران و حوادث و تحولاتی که ثبات نظام را با خطر مواجه می‌سازند، مشاهده نمود. در این میان ولی فقیه همواره با نقش مدیریتی خود در مواجهه به مسائل گوناگون توانسته به حل آنان پرداخته و مانع از برهم خوردن ثبات نظام سیاسی شود. می‌توان گفت ولی فقیه و رهبری در درون جامعه با توجه به کارکردهای مهم و اساسی که در زمینه‌های گوناگون سیاسی - اجتماعی ایفا می‌نماید از نقش اساسی برخوردار بوده و به عنوان پیشران مهم در تحولات آینده در حوزه سیاسی از جمله مشارکت سیاسی و انتخابات محسوب می‌گردد.

۳.۵ محیط باثبات داخلی

واژه "Stability" معادل ثبات و استواری است از ریشه "Stable" به معنی چیزی که حرکت نمی‌کند، نمی‌افتد و تغییر نمی‌یابد. ثبات یا استواری اجتماعی به لحاظ اصطلاحی یعنی توانایی یک نظام برای بازگشت به حالت توازن پس از پشت سر گذاشتن اختلال. در نظریات جامعه‌شناختی تعابیری از قبیل نظم، ایستایی و استواری اجتماعی مترادف ثبات سیاسی - اجتماعی به کار می‌رود (بیتس، ۱۳۷۵: ۷۹۲). از نظر کلاود آکه (Claude Ake) ثبات سیاسی - اجتماعی به معنای منظم بودن جریان تعاملات سیاسی و اجتماعی است. در جایی که تعاملات سیاسی و اجتماعی نامنظم باشد، نظام سیاسی بی‌ثبات و در جایی که تعاملات منظم باشد، نظام سیاسی باثبات است، از این رو، این ثبات تا زمانی تداوم دارد که کنشگران سیاسی به طور معمول و متداول رفتار نمایند. کنش‌های بی‌ثبات کننده سیاسی - اجتماعی رفتارهایی هستند که در چارچوب تعاملات نامنظم قرار دارند و همه کنش‌ها و تعاملات سیاسی که نامنظم و بی‌قاعده نباشند، ایجادکننده ثبات نظام هستند. (Ake, 1964: 586-587)

برای ثبات سیاسی - امنیتی می‌توان شاخصه‌هایی مطرح نمود مهمترین شاخصه‌هایی که می‌توان برای این مفهوم در نظر گرفت شامل مشروعیت سیاسی، تداوم و کارآمدی است. بر این اساس اگر مردم یک جامعه برای حاکمان آن جامعه حق حکومت کردن قائل شده، از تصمیم‌گیری‌های آنان پیروی نمایند و با سیستم سیاسی جامعه همراه باشند، آن نظام سیاسی

از مشروعیت برخوردار است. وجود مشروعیت سیاسی رابطه مستقیمی با ثبات سیاسی در یک جامعه دارد، جامعه با ثبات جامعه‌ای است که مشروعیت آن جامعه، حاکمان و سیاست‌های آن مورد قبول اکثریت افراد جامعه باشد. تداوم را می‌توان تحت عنوان قاعده‌مندی یاد کرد. تداوم به معنای وضعیتی است که رفتارهای حکومت و محیط نهادی آن در آینده قابل پیش‌بینی دچار تغییرات اساسی نمی‌شود. همین امر سبب می‌شود تا مردم و فعالان سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بتوانند برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و حتی بلندمدت خود را بدون نگرانی از تغییرات ناگهانی قوانین طرح و پیگیری نمایند. هم‌چنین با توجه به ثبات ایجاد شده زمینه اعتماد مردم به دولت فراهم شده و سبب مشارکت بیشتر مردم و در نتیجه افزایش توسعه سیاسی می‌شود. از طرفی همین اعتماد که به مشارکت بیشتر می‌انجامد بستر مناسبی را برای رقابت مسالمت آمیز و انتقال مسالمت آمیز قدرت فراهم می‌سازد (فیروزآبادی، ۱۳۹۱: ۵۳). می‌توان گفت با تداوم ایجاد شده در سیاست‌ها، برنامه‌ها و رفتارهای حکومت در درازمدت اعتماد مردم به حکومت و نظام سیاسی - اجتماعی افزایش یافته و با به وجود آمدن اعتماد در میان مردم زمینه برای به وجود آمدن ثبات سیاسی فراهم می‌شود. از این رو ثبات سیاسی - اجتماعی یکی از شاخصه‌های مهم و اساسی هر جامعه است که در بقای آن نقش مهم و محوری ایفا می‌نماید.

۴.۵ یک‌پارچگی و انسجام ملی

یک‌پارچگی و انسجام ملی زمانی پدید می‌آید که فرد در یک جامعه از لحاظ قوانین، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، خود را متعلق به آن جامعه بداند و از هرگونه حرکت‌های خودمحرانه اجتناب نماید. در این صورت، می‌توان به عوامل و مؤلفه‌های ساختاری و کارگزاری مختلفی از قبیل دین، فرهنگ، هویت‌های افراد جامعه، رهبری جامعه، ارزش‌های اجتماعی و ... در پیدایی یا تقویت همبستگی و انسجام ملی اشاره کرد (تقوی رفسنجانی، ۱۳۹۳: ۹۳). از این رو انسجام یا همبستگی، مقوله‌ای است سیال، نسبی، از پایین، خودجوش و با هم‌فکری، هم‌یاری و هماهنگی داوطلبانه و حضور عامه شهروندان در انجام وظایفی که در حیطه‌های گوناگون مناسبات فرهنگی، مذهبی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی پیش روی شهروندان قرار می‌گیرد. انسجام اجتماعی با زوال اعتماد اجتماعی، احساس نبود منزلت اجتماعی و احساس محرومیت، کاهش وفاداری به توافقات ضمنی و ...

روبه زوال می‌رود و بقاء و تداوم حیات سیاسی جامعه را به مخاطره می‌افکند (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۱۳۴). می‌توان نتیجه گرفت، همبستگی و انسجام، احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند و متضمن وجود اندیشه یک وظیفه یا الزام متقابل است. در صورت کاهش و یا از میان رفتن این احساس در بین گروه‌ها و جریان‌های سیاسی موجود در جامعه در اثر مسائلی از قبیل افزایش ناکارآمدی نظام سیاسی در حل مسائل و معضلات نظام، ایجاد تفرقه و اختلاف در مناطق قومی و زبانی موجود در جامعه، افزایش دامنه اختلافات بین جریان‌های سیاسی و رهبران فکری و سیاسی جامعه می‌تواند زمینه برای بروز بحران سیاسی در عرصه داخلی فراهم گردد و بر بخش‌های مختلف نظام سیاسی از جمله حوزه انتخابات و مشارکت سیاسی تأثیر گذارد.

۵.۵ وجود شکاف‌های طبقاتی، حاکمیتی و نسلی

مفهوم شکاف در جامعه‌شناسی سیاسی معاصر عموماً برای اشاره به آن دسته از تمایزات و تفاوت‌های پایداری مورد استفاده قرار می‌گیرد که در ساخت اجتماعی، ساخت آگاهی (ذهنی) و ساخت سیاسی وجود دارد (بشیریه، ۱۳۸۰: ۳۹). هر فرد ایرانی به دلیل تفاوت‌ها و تمایزهای عدیده‌ای که با دیگر افراد جامعه دارد، طبعاً با شکاف‌های اجتماعی گوناگونی روبه‌رو است. تک‌تک افراد به دلیل تفاوت در خلق و خوی شخصی، باورها و اعتقادات، شیوه معیشت، شغل و پایگاه اجتماعی، محیط زندگی، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی نظیر نژاد، زبان، و حتی به لحاظ سنی و جنسیتی از یکدیگر متمایزند و این تفاوت‌ها نه تنها پدیده‌ای منفی نیست، بلکه زمینه‌ای است برای شناخت بهتر و عاملی مؤثر برای تحرک و تکامل اجتماعی است. مانند دیگر جوامع، شکاف‌های اجتماعی در ایران از نظر ضرورت تکوین، در قالب شکاف‌های ساختاری و تاریخی قابل بررسی است. در جامعه ایران همواره به طبع نوعی تقسیم کار، شکاف طبقاتی وجود داشته است و این شکاف مانند تمایزهای جنسیتی و سنی، ویژگی پایداری جامعه ایران بوده است، اما این شکاف‌ها تا پیش از آغاز فرایند مدرنیزاسیون نقش مؤثری در حیات کشور نداشتند. شکاف‌های تاریخی نظیر شکاف‌های قومی، مذهبی و... که حتی در دوران سستی نیز وجود داشتند، نه تنها با شروع فرایند مدرنیزاسیون از بین نرفتند، بلکه به دلیل بروز ناهنجاری‌های اجتماعی ناشی از دوران

گذار بیش از پیش تقویت شد. بنابراین دوگانگی سنت و مدرنیته را می‌توان مهمترین زمینه فکری تقویت شکاف‌های اجتماعی (اعم از ساختاری و تاریخی) در ایران دانست. (خلیلی، ۱۳۹۴: ۵۶-۵۷). بدین ترتیب شکاف‌های موجود در هر جامعه عاملی مهم و تأثیرگذار بر فرایند تحولات سیاسی اجتماعی است. تا جایی که اگر شدت و میزان آن در جامعه‌ای بیش از پیش افزایش یابد، آثار و پیامدهای عمده‌ای از خود برجای می‌گذارد. بحث مشارکت سیاسی و از جمله انتخابات نیز از جمله مسائلی است که از این موضوع متأثر است. زیرا بین شرکت مردم در انتخابات و مشارکت سیاسی و میزان رضایت آنان از شرایط موجود رابطه مستقیمی وجود دارد. بنابراین اگر شکاف‌های موجود در جامعه از جمله شکاف بین حاکمیت و مردم، شکاف طبقاتی (فقیر و غنی) و همچنین شکاف نسلی (پیر و جوان) گسترش یابد به همان میزان در میزان مشارکت مردم و نقش آنان در فرایند انتخابات تأثیر خواهد گذاشت.

۶.۵ گفتمان‌های حاکم بر جامعه و فضای انتخابات

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی سبب مطرح شدن و در اولویت قرار گرفتن برخی اهداف، شعارها و اولویت‌ها به منظور تحکیم پایه‌های نظام و تلاش برای حفظ و بقای نظام سیاسی گردید. با توجه به دوره‌های مختلف در دوران جمهوری اسلامی، گفتمان‌های سیاسی مختلف نیز بروز و ظهور کرده است. این گفتمان‌ها از درون ابرگفتمان انقلاب اسلامی سر برآورده‌اند. هر یک از این گفتمان‌ها، به عنوان نظام معنایی متمایز، مفاهیم بنیادی و اساسی سیاست داخلی و خارجی را در بستر گفتمانی خود بازتعریف و بازسازی کردند. بنابراین در طول بیش از سه دهه گذشته گفتمان‌های مختلف سیاسی ظهور کردند که به صورت مختلفی سیاست داخلی و خارجی جمهوری اسلامی را تحت تأثیر قرار دادند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸: ۱۸). به تناسب دوره‌های مختلف مذکور، چند گفتمان و جریان سیاسی را می‌توان شناسایی کرد:

گفتمان	سال	دوره
ملی‌گرایی لیبرال	۱۳۵۷ - ۱۳۶۰	انتقال و گذار
آرمان‌گرایی (ارزش‌محوری)	۱۳۶۰ - ۱۳۶۸	تثبیت نظام
توسعه و سازندگی	۱۳۶۸ - ۱۳۷۶	بازسازی

اصلاحات و توسعه سیاسی	۱۳۷۶ - ۱۳۸۴	ثبات
اصولگرایی عدالت‌محور	۱۳۸۴ - ۱۳۹۲	افراط‌گرایی
اعتدال	۱۳۹۲ - ۱۳۹۹	اعتدال‌محوری

می‌توان گفت نوع گفتمان سیاسی حاکم بر جامعه و تغییر و تحولات صورت گرفته در آن به عنوان عاملی مهم و اساسی در شکل‌دهی به جریان‌های سیاسی و حتی شکل‌گیری جریان‌های سیاسی نوپدید در عرصه سیاست می‌باشد و با توجه به تغییر و تحولات صورت گرفته در گفتمان‌های حاکم در هر دوره تغییراتی را در فرایند انتخابات و میزان مشارکت و همراهی مردم با این مقوله از جهت همراهی با گفتمان حاکم یا عدم همراهی آنان خواهیم داشت.

۷.۵ سیاست خارجی ایران در برابر فشارهای خارجی

از جمله پیشران‌های دیگر تأثیرگذار در حوزه جریان‌های سیاسی در زمینه اقتصاد، محدودیت اقتصادی خارجی در این زمینه است. از جلوه‌های بارز این محدودیت‌ها تحریم‌هاست. تحریم‌های بین‌المللی مرحله بعد از دیپلماسی و قبل از حمله نظامی است که در اختیار دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی برای پیشبرد سیاست‌هایشان قرار دارد. نظام بین‌الملل همواره از اعمال تحریم علیه کشورهایی که رویه‌ای موازی با هنجارهای آنان در پیش می‌گیرند، امتناع نموده است و برعکس کشوری که به خاطر اعتقاد به یک سری ارزش‌ها و هنجارهای خاص متفاوت از خواسته نظام بین‌الملل عمل نماید، همیشه مورد غضب نظام بین‌الملل بوده است. از جمله این کشورها جمهوری اسلامی ایران است که به‌ویژه بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران و با در پیش گرفتن موضعی تجدیدنظرطلبانه در قبال مناسبات نظام بین‌الملل، در معرض تحریم‌های متعددی قرار داشته است (عیوضی، ۱۳۹۳: ۱۳۲).

در سال‌های اخیر با توجه به گسترش فعالیت‌های هسته‌ای ایران، تحریم‌های زیادی از سوی کشورهای اروپایی و آمریکا در زمینه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و در ارتباط با ایران وضع گردید که تأثیرات مهمی در عرصه‌های گوناگون از خود برجای گذاشت. تحریم‌ها می‌تواند به عنوان عامل مهمی در ایجاد این بحران باشد، با توجه به تأثیر آن بر حوزه‌های مختلف زندگی سیاسی - اجتماعی مردم جامعه، این امر در افزایش

نارضایتی نسبت به نظام سیاسی و نفوذ آن بر جامعه بسیار تأثیرگذار است. در وضعیت تحریم با توجه به محدودیت‌هایی که در زمینه‌های مختلف برای افراد و گروه‌های گوناگون سیاسی - اجتماعی جامعه وضع می‌شود، سبب می‌شود کارآمدی نظام سیاسی کاهش یابد، زیرا با توجه به محدود بودن دامنه نفوذ و تأثیرگذاری کشور در عرصه جهانی و منطقه‌ای، از بسیاری از کارکردهای آن کاسته می‌شود. تأثیر این امر مخصوصاً در جوامع در حال توسعه که وابستگی عمده‌ای به اقتصاد و بازار جهانی دارند، بسیار بارز و برجسته است. تمامی موارد مطرح شده در بالا هر یک به نحوی در فرایند انتخابات، میزان مشارکت مردم و همچنین رضایت آنان از نظام سیاسی و عملکرد آن تأثیر خواهد گذاشت.

۸.۵ وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی

یکی دیگر از شاخصه‌هایی که از آن می‌توان به عنوان عامل تأثیرگذار بر مشارکت سیاسی در ایران نام برد، در ارتباط با وضعیت اقتصادی کشور و به همان اندازه کیفیت و سطح زندگی مردم آن جامعه است. البته این امر ارتباط نزدیکی با رضایت و نارضایتی مردم از وضع موجود دارد. به عبارتی اگر در اثر اتخاذ سیاست‌های درست، راهبردی و کارآمد دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران، مردم یک جامعه و کشوری از لحاظ اقتصادی در شرایط مناسب به سر ببرند، رضایت آنان از وضع موجود افزایش یافته و به همان اندازه خود را نسبت به وقایع و تحولات کشور مسئول می‌دانند. از جمله این حوزه‌ها مشارکت سیاسی است. از دید جامعه‌شناسی سیاسی بین میزان شرکت مردم در عرصه سیاسی از جمله انتخابات و رضایت آنان از نظام سیاسی رابطه مستقیم وجود دارد. به عبارتی زمانی که مردم از لحاظ اقتصادی در وضعیت خوبی به سر برده و سطح رفاه عمومی در جامعه به همان اندازه بالا باشد، مردم نسبت به وقایع و رخدادها پیش روی خود حساس شده و در غیر این صورت نوعی بی‌اعتمادی و بی‌تفاوتی نسبت به وقایع درون کشور در بین آنان به وجود می‌آید. این امر ضرورت توجه هر چه بیشتر تصمیم‌گیرندگان در کشورها از جمله جوامع جهان‌سوم به اوضاع اقتصادی و معیشتی مردم جامعه را افزایش می‌دهد تا بر همان اندازه حس تعهد و مسئولیت‌پذیری در میان مردم و میزان تأثیرگذاری آنان تقویت شود.

۹.۵ میزان کارآمدی یا ناکارآمدی نهادهای تصمیم‌گیر

کارآمدی به معنای قابلیت و توانایی اداره هر کشور توسط مدیران و کارگزاران شایسته آن است. عملکرد ساختار سیاسی و میزان کارآمدی یا ناکارآمدی آن می‌تواند بر میزان مشروعیت آن نظام سیاسی بین مردم و به همان اندازه تأثیرگذاری آنان بر جریان‌ها و رخدادهای سیاسی اجتماعی تأثیرگذار باشد. هر چه کارآمدی و عملکرد نظام سیاسی چه در عرصه داخلی و چه در عرصه خارجی بیشتر باشد، به همان اندازه میزان مشروعیت و رضایت آنان از نظام سیاسی و تعهدپذیری آنان نسبت به امور و وقایع مهم کشور از جمله انتخابات افزایش می‌یابد و برعکس. این امر ضرورت توجه هر بیشتر نظام سیاسی در اتخاذ تصمیمات درست و راهبردی در عرصه‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... را ایجاب می‌نماید، در غیر این صورت و با افزایش نارضایتی و عدم همراهی مردم، نظام سیاسی یکی از پایه‌های قدرت خود را از دست داده و در درازمدت با بروز کوچک‌ترین رخداد و خطری در معرض نابودی قرار می‌گیرد.

۱۰.۵ قوانین انتخاباتی و نهادهای اجرایی و نظارتی آن

قوانین انتخاباتی شامل مجموعه قوانینی است که در ارتباط با چارچوب انتخابات و نحوه برگزاری آن وضع می‌شود. در جمهوری اسلامی ایران وزارت کشور و شورای نگهبان متولی امور مربوط به انتخابات می‌باشند. از آن جایی که انتخابات در ایران در سطوح مختلفی از جمله ریاست‌جمهوری، مجلس شورای اسلامی، شوراهای اسلامی شهر و روستا انجام می‌شود، قوانین مربوط به هر یک از آنها تا حدودی متفاوت است. این قوانین انتخاباتی شامل اینکه چه کسانی می‌توانند انتخاب کنند؟، چه کسانی می‌توانند نامزد انتخابات شوند؟ چارچوب و محدودیت‌های مبارزه انتخاباتی شامل چه مواردی است؟ روش و فرایند رأی‌دادن (مستقیم، الکترونیکی و...) به چه صورت است؟ و حتی در رابطه با چگونگی شمارش آرا و اعلام نتایج است. به عنوان مثال در انتخابات ریاست‌جمهوری کسانی که می‌خواهند کاندید شوند باید واجد خصوصیات و شرایطی باشند که ممکن است با شرایط کسانی که در انتخابات مجلس شورای اسلامی و یا حتی شوراهای اسلامی شرکت می‌کنند، متفاوت باشد. حتی در نحوه گزینش نهایی کاندیدا توسط شورای نگهبان نیز تفاوت‌هایی وجود دارد، به عنوان مثال میزان حساسیت نسبت به سابقه عملکردی و

گذشته کاندیدا در انتخابات ریاست جمهوری و حتی مجلس شورای اسلامی به مراتب بیشتر از شوراهای اسلامی است. بدین ترتیب مجموعه قوانین حاکم بر فرایند انتخابات در ایران و نحوه برگزاری آن از جمله فاکتورهایی است که در کیفیت برگزاری و تحولات مرتبط با آن تأثیرگذار است.

۱۱.۵ میزان اعتماد جامعه به سرنوشت انتخابات

اعتماد مبنای بسیاری از تعاملات و کنش‌های روزمره چه در زمینه ارتباطات میان فردی و چه در حوزه ارتباطات اجتماعی بین گروه‌ها است. اعتماد سیاسی مجموعه نگرش‌های مثبت نسبت به مسایل سیاسی است که این مسایل هم رژیم سیاسی و هم سردمداران قدرت در جامعه را شامل می‌شود (دانش‌فرد، ادیب زاده، ۱۳۹۵: ۱۲۴). می‌توان گفت اعتماد افراد جامعه نسبت به نظام سیاسی و عملکرد آن عاملی مهم و اساسی در ثبات و بقای بیش‌تر آن نظام سیاسی است. در بیشتر جوامع و نظام‌های سیاسی با توجه به عواملی از قبیل نبود سرمایه اجتماعی، عدم کارایی مناسب نهادها و مراکز گوناگون سیاسی، اجتماعی و...، عدم پاسخگویی، برآورده نکردن انتظارات عمومی جامعه و ... میزان اعتماد مردم نسبت به نظام سیاسی و عملکرد آن در معرض تغییر و دگرگونی بوده و تا جایی که در بسیاری از جوامع این میزان کاهش چشمگیری داشته است. از جمله عرصه‌هایی که در زمینه افزایش اعتماد مردم به نظام سیاسی و عملکرد آن تأثیر دارد، حوزه مشارکت سیاسی از جمله انتخابات و نحوه برگزاری آن است. به عبارتی برگزاری انتخابات سالم و به دور از هرگونه تقلب یکی از جلوه‌های بارز دموکراسی است. بین کیفیت برگزاری انتخابات و میزان مشارکت سیاسی رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. به این معنا که اگر عملکرد نظام سیاسی به گونه‌ای باشد که مردم احساس کنند انتخابات به صورت کاملاً قانونی و به دور از هرگونه تقلب برگزار شده و شرکت آنان در انتخابات تأثیر مستقیمی در نتیجه انتخابات دارد، به همان اندازه مشارکت آنان در انتخابات افزایش می‌یابد و در مقابل کیفیت پایین برگزاری انتخابات و بروز تقلب‌های انتخاباتی ممکن است نارضایتی و مخالفت جریان‌ها و گروه‌های سیاسی را در پی داشته و به همان میزان مشارکت سیاسی افراد و جریان‌ها را در انتخابات کاهش دهد.

۱۲.۵ ویژگی‌های شخصیتی کانديدا و چگونگی عملکرد آنان در گذشته

يکي ديگر از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر انتخابات به افراد و شخصیت‌های سیاسی و يا همان کانديداهای شرکت‌کننده در انتخابات مرتبط است. اگر نامزدهای انتخاباتی سابقه و عملکرد قابل توجهی در سمت‌ها و مسئولیت‌های کلیدی قبلی خود داشته باشند تاجایی که ذهنیت و نگرش افراد، گروه‌ها و جریان‌های سیاسی نسبت به آنان و عملکردشان مبنی بر این باشد که می‌توانند با انتخاب خود تأثیر مثبتی بر بهبود شرایط در آینده داشته باشند، انگیزه بیش‌تری برای شرکت در انتخابات و تلاش برای تأثیرگذاری بر نتیجه آن با رأی‌دادن به کانديداي مورد نظر دارند. عکس این قضیه نیز صادق است. به این معنا که اگر سابقه مدیریتی و عملکرد گذشته کانديداهای شرکت‌کننده به گونه‌ای باشد که افراد و جریان‌های سیاسی را به این نتیجه برساند که مشارکت و يا عدم مشارکت آنان در انتخابات تأثیری بر بهبود شرایط آنان در آینده ندارد، انگیزه آنان برای شرکت در انتخابات از بین می‌رود.

۱۳.۵ حضور احزاب و تشکل‌های سیاسی

احزاب و تشکل‌ها یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در زندگی جوامع محسوب شده و به‌عنوان یکی از مؤثرترین نهادهای تأثیرگذار بر روندهای تصمیم‌گیری و اجرای کشور بوده و حلقه رابط بین مردم و حاکمیت سیاسی عمل می‌کنند. احزاب و تشکل‌های سیاسی رابطه تنگاتنگی با کلیه وجوه سیاست و به ویژه مشارکت سیاسی و انتخابات دارند. احزاب سیاسی با سازمان‌دادن به اندیشه‌ها و گرایش‌های سیاسی موجود در جامعه در عین حالی که عامل تقسیم کردن و متشکل ساختن مردم به شاخه‌ها و بخش‌های گوناگون‌اند، عامل نزدیک کردن و تلفیق نمودن خرده گرایش‌های فردی و اجتماعی در قالب دکترین‌ها، ایدئولوژی‌ها و نظام‌های اندیشه‌ای کم و بیش منسجم می‌باشند، این معنی طبعاً به مبارزه‌های انتخاباتی ابعاد عمیق‌تری می‌بخشد. همچنین انتخابات حزبی بر انتخابات بدون حزب برتری دارد. چرا که در صورت نخست تعداد نامزدهای انتخابات معقول‌تر خواهد بود و این امر خود از پراکندگی آرا شهروندان جلوگیری به عمل می‌آورد و قدرت نمایندگی منتخبین را افزایش خواهد داد. در حالی که اگر احزاب وجود نداشته باشد، شهروندان هم از حیث نامزدی و هم از جهت رأی‌دادن دچار پراکندگی گردیده و عمل رأی‌دادن به جای اینکه بر مآخذ برنامه سیاسی یا فکر و اندیشه مرامی و مسلکی باشد، بر

پایه وابستگی به شخصیت‌ها و لزوماً احساسی و سطحی خواهد بود (زیباکلام، مقتدایی، ۱۳۹۳: ۱۳). بنابراین نوع جریان‌ها و گروه‌های سیاسی حاکم بر جامعه و نحوه صورتبندی و آرایش آن‌ها و نوع مطالبات و خواسته‌های آنان از نظام سیاسی به عنوان یکی از عوامل مؤثر داخلی در مشارکت سیاسی است.

۱۴.۵ تداوم تهدیدات بیولوژیکی و سلامت جامعه

جهان امروزی همواره در معرض تغییر و تحولات و رخدادهای جدیدی است که زندگی بشر را با دگرگونی و تحولات گسترده‌ای روبه‌رو می‌نماید. یکی از این رویدادها شروع و گسترش جدیدی از بیماری همه‌گیر با نام کووید ۱۹ است که در سال ۲۰۱۹ میلادی از چین آغاز و به سرعت در تمام جهان گسترش یافت. این ویروس تأثیرات همه‌جانبه‌ای بر زندگی بشر در ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... داشته است. در حوزه مشارکت سیاسی و انتخابات نیز می‌توان شاهد اثرگذاری این موضوع باشیم. از آنجایی که به دنبال شیوع این بیماری عدم حضور در اجتماعات و اعمال محدودیت‌ها از جمله قرنطینه به منظور مقابله با آن در دستور کار قرار گرفت، در فرایند انتخابات نیز این امر می‌تواند به‌عنوان عامل تأثیرگذار در میزان مشارکت مردم بوده و همچنین می‌تواند زمینه را برای برگزاری انتخابات غیرمستقیم که نیاز به حضور مردم در پای صندوق‌های رأی نباشد، افزایش دهد. به عنوان مثال در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۲۰ آمریکا که در اوج شیوع این بیماری برگزار شد، تعداد قابل توجهی از آرا در ایالت‌های مختلف مربوط به آرای پستی بود که قبل از زمان انتخابات ارسال شده بودند. بنابراین تداوم این وضعیت و تا زمانی که مواردی مشابه آن در جهان وجود داشته باشد که بر سلامت مردم تأثیرگذار باشد، ممکن است برگزاری انتخابات و همچنین نتایج آن را به سمت و سوی جدید سوق دهد.

۱۵.۵ شعارهای انتخاباتی

شعارهای انتخاباتی کاندیداهای شرکت‌کننده در انتخابات از جمله فاکتورهای دیگر مؤثر در انتخابات است. در هر دوره از انتخابات ممکن است یا توجه به اولویت‌ها و مسایل مطرح در نظام سیاسی برخی از موضوعات به عنوان موضوعات کلیدی و مهم برای آن نظام سیاسی و جامعه مطرح باشد که در این راستا هر یک از کاندیدها تلاش می‌کنند

برنامه‌ها و اولویت‌های مهم خود برای حل مسایل مطرح در جامعه را ارائه نمایند. بر همین اساس نوع شعارهای انتخاباتی هر کاندیدا و راه‌کارها و برنامه‌های پیشنهادی هر یک از آنان به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت مردم و انتخاب کاندیداهای سیاسی با طیف و یا گرایش سیاسی خاص است.

۶. تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار میک‌مک

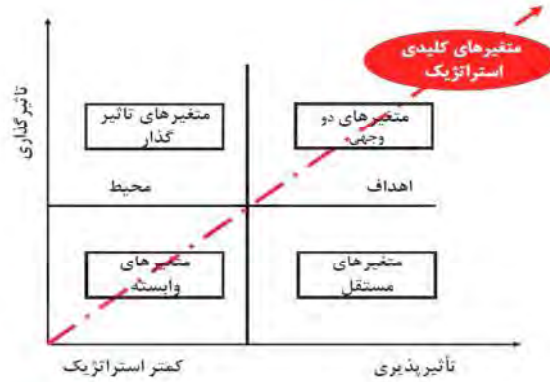
در جدول شماره ۲ امتیازات هریک پیشران‌های به دست آمده در ردیف‌ها و ستون‌های جدول ماتریس متقاطع نشان داده شده است براساس تحلیل نرم‌افزاری پیشران‌های عملکرد ساختارسیاسی و میزان کارآمدی و ناکارآمدی سیستم، عمیق‌تر شدن شکاف‌های طبقاتی، حاکمیتی و نسلی، وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی، جایگاه رهبری نظام و مسئله فشارهای خارجی و تحریم‌ها بیشترین تأثیرگذاری در حوزه اثرگذاری در میان ۱۵ پیشران انتخاب شده داشته‌اند و در حوزه اثرپذیری پیشران‌ها هم ثبات سیاسی-امنیتی کشور، یکپارچگی و انسجام ملی، گفتمان‌های حاکم بر جامعه و فضای انتخابات و شعارهای انتخاباتی به ترتیب بیشترین تأثیر پذیرفته‌اند.

جدول ۲. امتیازبندی پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده انتخابات در ایران

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
1	شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی	28	27
2	جایگاه رهبری نظام	30	18
3	محیط باثبات داخلی	28	36
4	یکپارچگی و انسجام ملی	27	36
5	وجود شکاف‌های طبقاتی، حاکمیتی و نسلی	32	25
6	گفتمان‌های حاکم بر جامعه و فضای انتخابات	25	35
7	سیاست خارجی ایران در برابر فشارهای خارجی	29	25
8	وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی	30	24
9	قوانین انتخاباتی و نهادهای اجرایی و نظارتی آن	24	17
10	میزان کارآمدی و ناکارآمدی نهادهای تصمیم‌گیری	36	28
11	اعتماد جامعه نسبت به سرنوشت انتخابات	24	29
12	ویژگی‌های شخصیتی کاندیداها و عملکرد آنان در گذشته	19	17

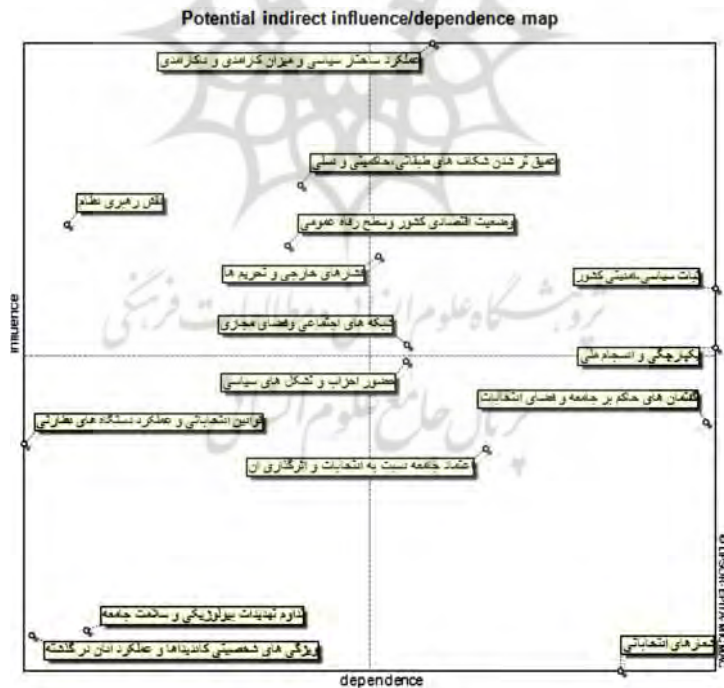
N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
13	حضور احزاب و تشکل‌های سیاسی	27	27
14	شعارهای انتخاباتی	18	33
15	تداوم تهدیدات بیولوژیکی و سلامت جامعه	18	18
	Totals	395	395

برای تحلیل پیش‌ران‌ها، لازم است متغیرهایی که در این نرم‌افزار و تحلیل‌های آن رایج است تبیین گردند. در تحلیل‌های انجام‌شده بر اساس نرم‌افزار میک‌مک پنج دسته از متغیر مطرح می‌شوند. دسته اول متغیرها، متغیرهای تأثیرگذار هستند که در قسمت شمال‌غربی نمودار نمایش داده می‌شوند. این متغیرها ورودی محسوب شده که از جنس متغیرهای محیطی به شمار می‌روند و در زمره بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها قرار می‌گیرند. دسته دوم متغیرها، متغیرهای دو وجهی هستند که در ناحیه شمال شرقی نمودار نمایش داده می‌شوند. این متغیرها هم‌زمان به صورت بسیار تأثیرگذار و بسیار تأثیرپذیر عمل می‌نمایند و ماهیتاً با عدم پایداری آمیخته است. دسته سوم متغیرهای تأثیرپذیر یا وابسته هستند که در ناحیه جنوب شرقی نمودار قرار می‌گیرند. این طیف از متغیرها دارای تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالا هستند و از متغیرهای تأثیرگذار و دو وجهی به شدت تأثیر می‌پذیرند. دسته چهارم متغیرهای مستقل یا مستثنی هستند که در قسمت جنوب غربی نمودار نمایش داده می‌شوند. این متغیرها که خود به سه دسته تقسیم می‌شوند کمترین تأثیرپذیری و تأثیرگذاری بر سیستم دارند. متغیرهای تنظیمی دسته پنجمی متغیرها هستند که در مرکز نمودار قرار می‌گیرند و ارتباط مناسبی با متغیرهای دسته اول تا سوم دارند. در این میان متغیرهای کلیدی - استراتژیک، متغیرهایی هستند که قابل دست‌کاری و کنترل بوده و بر پویایی و تغییر سیستم تأثیرگذارند. نمودار ذیل وضعیت هر یک از این متغیرها را نمایش داده است.

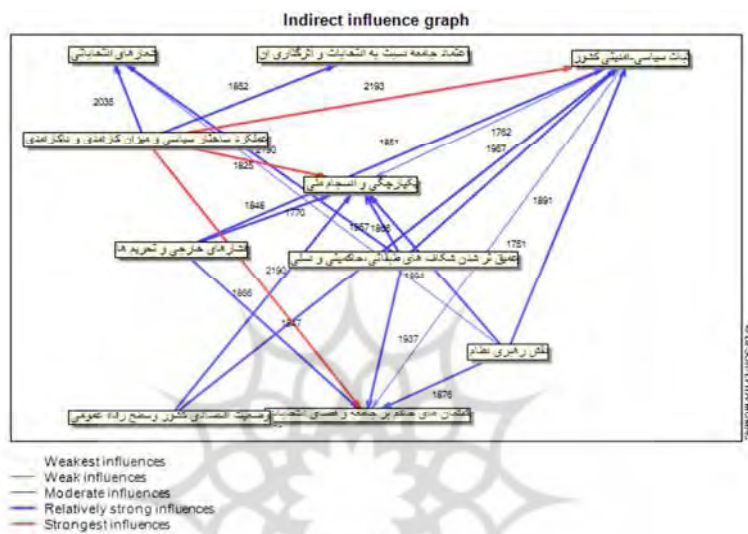
نمودار ۱. تشریح وضعیت متغیرهای چندگانه

براساس توضیحات ارائه شده درخصوص متغیرها و تشریح وضعیت هر یک از آنها در نمودار ذیل پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران نمایش داده شده است.

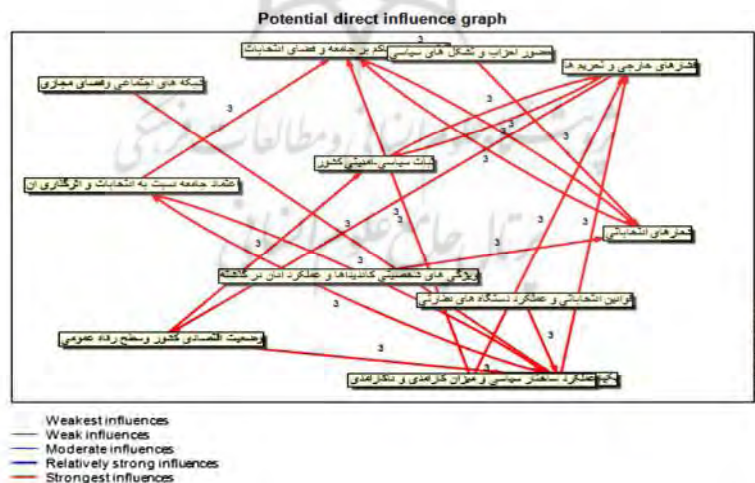

نمودار ۲. وضعیت پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده انتخابات در ایران روی نمودار

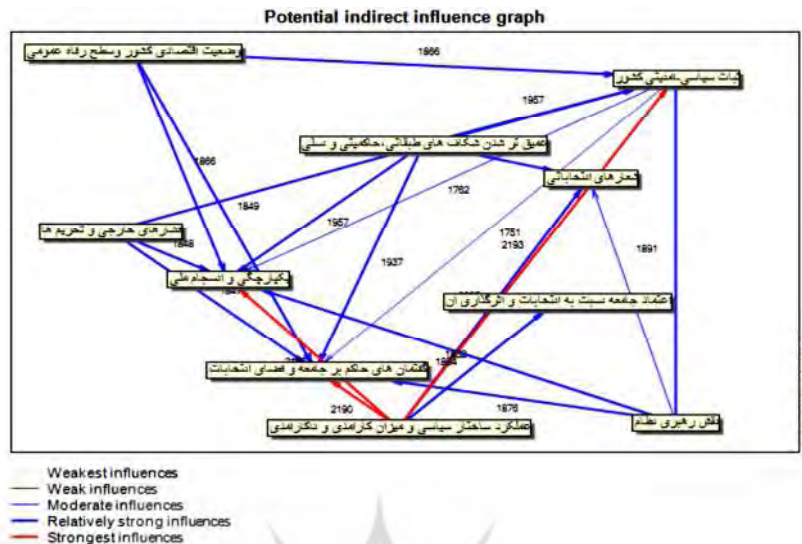
هم‌چنین چنانچه بخواهیم نمودار تأثیرات مستقیم، تأثیرات بالقوه مستقیم و تأثیرات غیرمستقیم بالقوه پیشران‌ها را بر یکدیگر نشان دهیم، می‌توان آن‌ها را بر اساس نمودارهای ذیل ترسیم نمائیم تا فضای سناریونویسی برای آینده مشارکت سیاسی در ایران هم بهتر تشریح گردد.

نمودار ۳. تأثیر بالقوه غیر مستقیم پیشران‌ها بر یکدیگر

نمودار ۴. تأثیر مستقیم بالقوه پیشران‌ها بر یکدیگر

نمودار ۵. تأثیر غیرمستقیم پیشران‌ها بر یکدیگر

۱.۶ دسته‌بندی پیشران‌ها و نتایج حاصله از تحلیل نرم‌افزار

برای مشخص کردن پیشران‌های کلیدی که اثرگذاری بسیار زیادی بر روندهای آینده و سناریوها خواهند داشت پس از تحلیل نرم‌افزار میک‌مک و شناسایی پیشران‌ها در سه حوزه (دارای تأثیر مستقیم، پیشران‌های دارای تأثیر غیر مستقیم و پیشران‌های دارای تأثیر غیرمستقیم بالقوه) نسبت به دسته‌بندی آن‌ها اقدام گردید. پیشران‌هایی که در هر سه حوزه دارای اشتراک و تکرار بودند به عنوان پیشران‌های کلیدی آینده مشارکت سیاسی در ایران شناسایی شدند و سایر پیشران‌هایی که فقط در حوزه دارای تأثیر غیرمستقیم و بالقوه اشتراک داشته‌اند به عنوان پیشران‌های کمتر استراتژیک شناسایی شده‌اند. پیشران‌ها و یا متغیرهای تنظیمی نیز به علت قرار گرفتن از ابتدا در محیط نرم‌افزاری و بر اساس نمودار شماره و همچنین به علت عدم تکرار در هیچ یک از این سه حوزه به عنوان متغیرهای تنظیمی شناسایی شده‌اند. بر اساس این دسته‌بندی‌ها و همچنین میزان اثرگذاری هریک از دسته‌بندی پیشران‌ها، سناریوهای آینده انتخابات در ایران ترسیم گردیده است. با توجه به نتایج و داده‌های به دست آمده از خبرگان و تحلیل نرم‌افزار در مجموع چهار سناریو برای

آینده مشارکت سیاسی در ایران ترسیم شد که در جدول زیر وضعیت هر یک از پیشران‌ها و وضعیت آنان بر اساس سه شاخص نسبتاً مطلوب، در آستانه بحران و نامطلوب و مخرب در هر یک از سناریوهای چهار گانه مورد بررسی قرار گرفت:

وضعیت و نقش پیشران‌ها					پیشران‌ها
سناریوی مشارکت	سناریوی سوم: مشارکت سیاسی سازمان‌دهی شده	سناریوی دوم: مشارکت سیاسی منفعلانه	سناریوی اول: مشارکت سیاسی فعالانه	سناریوها نام پیشران	
نامطلوب و مخرب	نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	میزان کارآمدی / ناکارآمدی نهادهای تصمیم‌گیر	پیشران‌های کلیدی (استراتژیک)
نامطلوب و مخرب	نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	وضعیت اقتصادی کشور و سطح رفاه عمومی	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	اعتماد جامعه نسبت به سرنوشت انتخابات	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	در آستانه بحران	در آستانه بحران	محیط باثبات داخلی	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	جایگاه رهبری نظام	
نامطلوب و مخرب	نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	سیاست خارجی ایران در برابر فشارهای خارجی	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	گفتمان‌های حاکم بر جامعه و فضای انتخابات	
نامطلوب و مخرب	نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	وجود شکاف‌های سیاسی، جنسیتی و...	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	یکپارچگی و انسجام ملی	پیشران‌های کمتر استراتژیک
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	قوانین انتخاباتی و نهادهای نظارتی و اجرایی آن	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	شعارهای انتخاباتی	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	تداوم تهدیدات بیولوژیک و سلامت	
نامطلوب و مخرب	در آستانه بحران	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	ویژگی‌های شخصیتی کاندیدها	

پیشران‌های	شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی	نسبتاً مطلوب	درآستانه بحران	نامطلوب و مخرب	نامطلوب و مخرب
تأثیر	حضور احزاب و تشکل‌های سیاسی	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	درآستانه بحران	نامطلوب و مخرب

۲.۶ تشریح سناریوهای آینده انتخابات در ایران

میزان مشارکت مردم در هر نظام سیاسی به عنوان یکی از عناصر مهم و اساسی در سنجش عملکرد نظام سیاسی و ارزیابی میزان رضایتمندی مردم از آن است. در این میان بررسی میزان مشارکت و حضور مردم در فرایند انتخابات از اهمیت بسیار بالایی برای نظام‌های سیاسی برخوردار است؛ چرا که هر چه مشارکت مردم در انتخابات بیشتر باشد نشان‌دهنده مشروعیت و کارآمدی بالای آن نظام سیاسی است، در مقابل مشارکت پایین و ضعیف نشان‌دهنده عملکرد ضعیف نظام سیاسی است که در صورت عدم مدیریت صحیح و اتخاذ تصمیمات مناسب می‌تواند نتایج نامطلوبی در آینده به همراه داشته باشد. به همین مناسبت و توجه به نتایج به دست آمده از نظر خبرگان و داده‌های نرم‌افزار میک‌مک و وضعیت هر یک از متغیرها و پیشران‌ها، چهار سناریو برای آینده مشارکت سیاسی در ایران ترسیم نموده‌ایم که در ادامه به آن می‌پردازیم.

براساس شکل بالا و با در نظر گرفتن وضعیت هر یک از پیشران‌های کلیدی براساس نظر خبرگان و تجزیه و تحلیل آماری ناشی از نرم افزار چهار وضعیت پیش رو براساس نقاط قوت و ضعف و فرصت و تهدید برای پیشران‌های پیش روی آینده مشارکت سیاسی در ایران ترسیم نمودیم. بر این اساس سناریو اول براساس نقاط قوت و فرصت پیشران‌های تأثیرگذار است که بر اساس آن تمامی پیشران‌ها و متغیرهای تأثیرگذار در وضعیت نسبتاً مطلوب قرار دارند. سناریوی دوم براساس نقاط قوت و تهدید پیشران‌ها است که در این سناریو پیشران‌ها و متغیرهای تأثیرگذار در وضعیت نسبتاً مطلوب و درآستانه بحران قرار دارند. سناریوی سوم براساس نقاط فرصت و ضعف است که وضعیت پیشران‌ها در حالت نسبتاً مطلوب و نامطلوب و مخرب قرار دارد و در نهایت سناریوی چهارم که براساس نقاط تهدید و ضعف است که در این سناریو تمامی متغیرها و پیشران‌ها در حالت نامطلوب و مخرب قرار داشته و بدترین حالت و یا سناریو برای آینده انتخابات است. در ادامه به توضیح هر یک از این سناریوها می‌پردازیم:

سناریوی اول: مشارکت سیاسی فعالانه ناشی از کارآمدی و مشروعیت بالای

نظام سیاسی

این سناریو که عنوان سناریوی ارجح نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران است، سناریویی است که همه پیشران‌ها (کلیدی، کمتر استراتژیک و تنظیمی) در جهت تقویت و توان‌مندسازی مشارکت سیاسی در ایران عمل خواهند کرد. در این سناریو همه پیشران‌ها در یک راستا و در جهت مثبت حرکت خواهند کرد و با یکدیگر همگرا خواهند بود. به عبارتی در این سناریو شاهد عملکرد بسیار خوب نظام سیاسی بوده که به دنبال آن کارآمدی نظام سیاسی افزایش یافته و با توجه به افزایش کارآمدی و عملکرد صحیح، جامعه از لحاظ سیاسی، اجتماعی و به ویژه اقتصادی و سطح زندگی در وضعیت خوب و مطلوب به سر می‌برد و مطالبات مردم در نظام سیاسی تأمین شده و نظام سیاسی قادر به پاسخ‌گویی به خواست‌ها و مطالبات مردم از قبیل حق‌رأی، دموکراسی، آزادی و... است که با توجه به گسترش فضای ناشی از توسعه ارتباطات و رشد طبقه متوسط همواره در حال فزونی است. مجموعه موارد ذکر شده در نهایت سبب تقویت انسجام و همبستگی بین اقشار و جریان‌های گوناگون موجود در جامعه در مواجهه با مسایل و مشکلات گوناگون می‌گردد.

هم‌چنین در این سناریو زیرساخت‌های سیاسی لازم برای مشارکت آحاد و افراد جامعه به وجود آمده و به دنبال آن خودانگیختگی، هدفمندی و آگاهی از نتایج عمل سیاسی برای افراد و کنش‌گران سیاسی افزایش می‌یابد، وضعیت به وجود آمده را می‌توان شبیه به دموکراسی‌های غربی و کشورهای توسعه یافته که در آن نظام‌های سیاسی دموکراتیک و زیرساخت‌های انتخاباتی وجود دارد، شبیه دانست. در این سناریو انتخابات آزاد و منصفانه همراه با روند رقابتی وجود دارد. تکثرگرایی سیاسی معمولاً با حضور متعدد احزاب و جریان‌های سیاسی وجود دارد.

همچنین رهبری نظام به عنوان عامل مهم و اساسی در ایجاد ثبات و همبستگی اجتماعی در درون جامعه و نظام سیاسی محسوب می‌شود. با توجه به تقویت انسجام و همبستگی اجتماعی و به دنبال آن ثبات سیاسی کشور، شاهد آن هستیم که اعتماد مردم نیز نسبت به نظام سیاسی و فرایندهای قانونی برگزاری انتخابات، نتایج آن و همچنین نحوه عملکرد دستگاه‌های نظارتی دخیل در انتخابات افزایش یافته و مردم، احزاب و گروه‌های سیاسی خود را به عنوان عامل تعیین‌کننده در نتایج انتخابات دانسته و بر همین مبنا با حضور و مشارکت فعالانه خود تلاش می‌نمایند آینده خود و نظام سیاسی را به نحو مطلوبی رقم زنند.

هم‌چنین در این سناریو مشکلات و دخالت‌های خارجی از جمله تحریم‌ها با توجه به وضعیت و عملکرد مناسب نظام سیاسی بی‌اثر بوده و با وجود مشکلات ناشی از آن با توجه به رشد و پیشرفت در حوزه‌های گوناگون علمی و ایجاد خودکفایی تأثیر و آسیب‌چندانی در حوزه‌ها و بخش‌های مختلف وارد نمی‌شود. از آنجایی که در این سناریو نظام سیاسی در وضعیت مطلوب و ایده آل خود به سر می‌برد، شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی نیز نمی‌توانند به عنوان عامل تهدیدکننده برای نظام سیاسی محسوب شوند؛ زیرا با توجه به انسجام، همبستگی و اعتماد مردم به نظام سیاسی زمینه برای بهره‌برداری رسانه‌ها در جهت منفی از بین رفته و در صورت وجود، بی‌اثر بوده و در مقابل سبب تقویت و انسجام هر چه بیشتر نظام سیاسی می‌گردد. با توجه به شرایط به وجود آمده جریان‌های سیاسی جامعه به صورت مسالمت‌آمیز و در چارچوب قانون و نهادهای قانونی به مشارکت سیاسی می‌پردازند که در سایه این امر نظام سیاسی از ثبات و کارآمدی ویژه‌ای برخوردار می‌گردد. مجموع موارد ذکر شده سبب افزایش مشروعیت نظام سیاسی و به دنبال

آن مشارکت فعالانه مردم در انتخابات می‌شود. می‌توان گفت در این سناریو تمام پیشران‌ها در وضعیت نسبتاً مطلوب و ایده‌آل هستند و این سناریو به عنوان سناریوی مطلوب برای آینده مشارکت سیاسی است.

سناریوی دوم: مشارکت سیاسی منفعلانه ناشی از کارآمدی ضعیف و کاهش تدریجی مشروعیت نظام سیاسی

سناریوی دوم سناریویی است که تا حدودی به سناریوی اول نزدیک است ولی باتوجه به کاهش میزان کارآمدی نظام سیاسی بسیاری از پیشران‌ها در آستانه بحران قرار می‌گیرند. در این وضعیت از آنجایی که مطالبات و خواسته‌های مردم به نحو مطلوب برآورده نمی‌شود به تدریج از میزان رضایت مردم از نظام سیاسی کاسته شده و در مقابل خواسته‌ها و مطالبات جدیدی شکل می‌گیرد. اگر چه همانند سناریوی اول هنوز شاخصه‌ها و معیارهای مربوط به دموکراسی از جمله فضای باز سیاسی، وجود جامعه مدنی و... در ساختار و سیستم سیاسی وجود دارد، ولی این شاخصه‌ها و معیارها کارایی سابق خود را نداشته و نمی‌توانند رضایت افراد و گروه‌های جامعه را تأمین نمایند. به تدریج میزان اعتماد مردم به مشارکت سیاسی و فرایند آن در سیستم سیاسی در مرز بحران قرار می‌گیرد که این امر در نهایت می‌تواند سبب منفعلانه عمل کردن مردم و گروه‌های سیاسی در فرایند انتخابات گردد. به این معنا که افراد و گروه‌های سیاسی فعال در عرصه انتخابات به این نتیجه می‌رسند که مشارکت و یا عدم مشارکت آنان تأثیر چندانی در فرایند انتخابات نداشته و به همین دلیل نسبت به آن بی‌تفاوت می‌شوند.

این بی‌تفاوتی سیاسی زمینه را برای بهره‌برداری گروه‌ها و جریان‌های سیاسی مخالف با سیستم سیاسی افزایش می‌دهد چرا که با توجه به شرایط به وجود آمده از طریق ارتباطات موجود در فضای مجازی و سایبری تلاش می‌کنند تا ساختار و سیستم سیاسی را زیرسؤال برده و به تدریج با برجسته کردن ناکامی‌ها و ناکارآمدی‌های نظام سیاسی زمینه‌های نارضایتی افراد و گروه‌ها را از سیستم سیاسی افزایش داده که این امر خود سبب کاهش تدریجی مشروعیت نظام سیاسی نسبت به گذشته می‌شود. به عبارتی در این سناریو شاهد وجود نوعی تناقض بین ساختارها و عملکرد سیستم سیاسی هستیم؛ به این معنا که اگر چه در این سناریو تا حدودی زیرساختهای لازم برای دموکراسی و مشارکت سیاسی همانند سناریوی اول در جامعه وجود دارد اما این زیرساختها همانند گذشته کارایی لازم

را نداشته و نمی‌توانند خواسته‌ها و مطالبات مردم در زمینه برگزاری انتخابات کاملاً آزاد، رقابتی و سالم را برآورده نمایند. می‌توان نتیجه گرفت شرایط به وجود آمده در این سناریو برای نظام سیاسی حالت هشدار محسوب می‌شود که نتیجه آن مشارکت سیاسی منفعلانه و همراه با بی‌تفاوتی سیاسی بین اقلشار و گروه‌های سیاسی فعال در آن جامعه است. مجموع این موارد نشان‌دهنده این است که نظام سیاسی نیازمند اتخاذ تصمیمات راهبردی و مناسب برای بازگشت دوباره سیستم سیاسی به حالت مطلوب و ایده آل خود (همان سناریوی اول) است.

سناریوی سوم: مشارکت سیاسی سازمان‌دهی‌شده ناشی از ناکارآمدی و کاهش مشروعیت نظام سیاسی

سناریوی سوم سناریویی است که در آن اکثر پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های کلیدی و استراتژیک در آستانه بحران قرار دارند و پیشران‌های کمتر استراتژیک و تنظیمی هم در روند انتخابات نقش محدودکننده دارند. در این سناریو همچنان رهبری نظام به عنوان عامل مهم و اساسی در ایجاد ثبات و همبستگی اجتماعی در درون جامعه و نظام سیاسی محسوب می‌شود، اما با توجه به وجود بحران‌ها و مسایل موجود در جامعه در اثر عملکرد ضعیف نظام سیاسی هر لحظه ممکن است با وقوع یک رخداد یا واقعه، ثبات، انسجام و همبستگی موجود در جامعه از بین برود و جامعه دچار بحران گردد. به عبارتی انسجام و همبستگی موجود در جامعه حالت شکننده و متغیر دارد.

هم‌چنین با توجه به عملکرد ضعیف نظام سیاسی و کارآمدی پایین آن مسایل و مشکلات زیادی در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی و به ویژه اقتصادی در سطح جامعه وجود دارد که سبب شده مردم در تأمین نیازهای روزمره خود با مشکل مواجه شوند و شکاف‌های موجود در جامعه از جمله شکاف سیاسی، طبقاتی و ... افزایش یابد. هم‌چنین با توجه به فعالیت شبکه‌های اجتماعی و گسترش ارتباطات از طریق فضای مجازی، به دلیل آماده‌بودن شرایط درون جامعه زمینه برای بهره‌برداری از شکاف‌ها و نقاط ضعف داخلی وجود داشته که در صورت عدم مدیریت صحیح ممکن است با هدایت شبکه‌های اجتماعی و هماهنگی اجتماعی صورت گرفته از طریق فضای مجازی زمینه برای بروز اعتراض علیه نظام سیاسی و عملکرد آن فراهم گردد. علاوه بر آن در این سناریو مردم و گروه‌های سیاسی موجود در جامعه اعتماد و اطمینان چندانی نسبت به ساختار و فرایندهای قانونی

برگزاری انتخابات از جمله گزینش نامزدها، شمارش آرا، قوانین انتخاباتی و... نداشته و با حالت تردید به آن نگاه می‌کنند. همین امر اعتماد آنان نسبت به نظام سیاسی را به میزان قابل توجهی کاهش داده و به همان اندازه میزان مشارکت سیاسی را پایین می‌آورد.

شرایط به وجود آمده در این سناریو به گونه‌ای است که ساختار و فرایند انتخاباتی نقش تعیین‌کننده‌ای در انتخابات نداشته بلکه افراد و جریان‌های سیاسی تلاش می‌نمایند با نفوذ و شکل‌دادن به مسیر انتخابات و انتخاب و گزینش نهایی کاندیدا انتخابات را به سمت‌وسوی مد نظر خود هدایت نمایند.

با توجه به موارد مطرح شده سناریوی سوم سناریویی است که در آن تمامی پیشران‌های کلیدی، کمتر استراتژیک و تنظیمی در حالت بینابین بین درآستانه بحران و شرایط نامطلوب و مخرب قرار دارند. مشارکت مردم، احزاب و جریان‌های سیاسی در انتخابات حالت اعتراضی خواهد داشت. این حالت به گونه‌ای است که اگر به صورت صحیح مدیریت نشود و به دنبال آن سیستم سیاسی نتواند همانند گذشته نظام انتخاباتی سالم و رقابتی به وجود آورد، زمینه برای ایجاد بحران مشروعیت و به دنبال آن بحران مشارکت نظام سیاسی فراهم می‌گردد.

سناریوی چهارم: بحران مشارکت ناشی از ناکارآمدی و بحران مشروعیت نظام سیاسی

این سناریو سناریویی است که پیشران‌ها در آن وضعیت و حالت نامطلوب و بحرانی دارند. پیشران‌های کمتر استراتژیک و تنظیمی هم نقش محدودیت‌ساز برای متغیرهای کلیدی دارند و بار اضافی و مخرب برای آینده مشارکت سیاسی خواهند داشت. در این سناریو نظام سیاسی با بحران مشارکت سیاسی مواجه شده و مشارکت به پایین‌ترین میزان ممکن نزدیک می‌شود. به دلیل عملکرد بسیار ضعیف نظام سیاسی و کارایی پایین آن، اعتماد مردم به نظام سیاسی به طور کامل از بین می‌رود. همچنین عملکرد ضعیف نظام سیاسی در عرصه‌های گوناگون مدیریتی و تصمیم‌گیری سبب می‌شود وضعیت جامعه از لحاظ سیاسی، اجتماعی و به ویژه اقتصادی در بدترین حالت ممکن قرار گرفته و شکاف‌های عمیق در جامعه به وجود آید. وضعیت به وجود آمده شبیه به حالت بحران است که نظام سیاسی با ناکارآمدی عمیق خود مواجه است.

با توجه به عملکرد ضعیف نظام سیاسی، مردم و اقشار گوناگون جامعه از رهبری و آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب فاصله می‌گیرند و عوامل ارزشی و معنوی کارایی خود را

برای ایجاد انسجام و همبستگی اجتماعی از دست می‌دهند. همچنین اعتماد مردم نسبت به نظام سیاسی به طور کامل از بین می‌رود و مردم مشارکت سیاسی از جمله انتخابات را حاصل یک فرایند بی‌نتیجه می‌دانند که مشارکت و یا عدم مشارکت آنان هیچ تأثیری بر روند سیاست‌گذاری‌های کشور نخواهد داشت و به دنبال آن احزاب و تشکل‌های سیاسی نیز نقش مؤثری در مشارکت سیاسی نخواهند داشت. در واقع احساس بیگانگی و بی‌قدرتی سیاسی و احساس بدبینی نسبت به حکومت و احساس نارضایتی از عملکرد دولت باعث بی‌میلی سیاسی اجتماعی می‌شود. از طرف دیگر نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در ایجاد تغییر و تحولات فکری و اندیشه‌ای بین اقشار و گروه‌های گوناگون سیاسی - اجتماعی پررنگ می‌شود و با توجه به شکاف عمیق موجود در جامعه و عدم وحدت و انسجام ملی از هر فرصتی برای بهره‌برداری به ضرر نظام سیاسی و یا حتی براندازی آن عمل می‌نمایند. مجموعه این موارد سبب رواج بی‌تفاوتی سیاسی، شکل‌گیری نهادهای تصمیم‌گیرنده با حداقل رأی و دولت‌های بی‌ثبات و شکننده، بحران مشارکت ایجابی و گرایش به مشارکت سلبی (شرکت در اعتراضات مدنی و گرایش به سمت خشونت و نهایتاً آغاز بحران مشروعیت و به دنبال آن بحران مشارکت سیستم سیاسی خواهد بود. به عبارتی این حالت، بدترین سناریو برای آینده مشارکت سیاسی است که در آن نظام سیاسی با بحران مشارکت عمیق مواجه است.

۷. نتیجه‌گیری

مشارکت سیاسی و بررسی عوامل مؤثر در آن به عنوان یکی از موضوعات مهم و اساسی در جامعه‌شناسی سیاسی است. اهمیت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که میزان مشارکت در عرصه‌های گوناگون سیاسی از جمله انتخابات می‌تواند به عنوان یکی از معیارهای ارزیابی وضعیت نظام سیاسی از لحاظ کارآمدی و ناکارآمدی و میزان مشروعیت آن تلقی گردد. در این مقاله تلاش شد با استفاده از روش پیشران‌شناسی و با استفاده از نرم افزار میک‌مک، پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده مشارکت سیاسی در ایران را براساس نظر خبرگان موردشناسایی قرار داده و در نهایت با تجزیه و تحلیل پیشران‌های کلیدی، سناریوهای آینده مشارکت سیاسی در ایران را ترسیم نماییم. بر این اساس چهار سناریو برای آینده مشارکت در ایران طراحی گردیدند که سناریوی سوم یعنی مشارکت سیاسی سازماندهی‌شده، به‌عنوان

سناریوی نزدیک‌تر به شرایط فعلی جامعه ایران محسوب می‌شود. یافته‌های پژوهش بیان‌گر آن است که در صورت تقویت پیشران‌ها و شرایط جامعه امکان تحقق سناریوی دوم و حتی اول وجود داشته و در نقطه مقابل در صورت عدم تدابیر راهبردی امکان تحقق سناریوی چهارم یعنی بحران مشارکت نیز وجود دارد. این امر نشان‌دهنده آن است که نظام سیاسی ایران برای افزایش کارآمدی و مشروعیت خود در بین افراد و گروه‌های سیاسی نیازمند اتخاذ تصمیم‌های راهبردی است که بر مبنای آن بتواند با بهبود شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موجب افزایش کارایی و به همان اندازه افزایش مشروعیت سیاسی و به دنبال آن افزایش مشارکت سیاسی گردد.

۱.۷ راه‌کارهایی برای تحقق دورنمای مطلوب

با توجه به مجموعه سناریوهایی مطرح شده و از آنجایی که حالت ایده آل برای هر نظام سیاسی سناریوی اول است. به منظور مدیریت هر چه بهتر شرایط و رسیدن به نقطه ایده‌آل و مطلوب راه‌کارهایی پیشنهاد می‌شود تا نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران بتواند با قرارگرفتن در آن نقطه ثبات و بقای هر چه بیشتر خود را در آینده از طریق یکی از فاکتورهای مهم و اساسی کسب مشروعیت که همان رضایت مردم و گروه‌های سیاسی از طریق مشارکت هر چه بیشتر در عرصه انتخابات است تأمین نماید:

۱. نهادینه نمودن حزب و مشارکت سیاسی در ایران
۲. تلاش برای اصلاح امور اقتصادی از طریق کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی
۳. توسعه نفوذ ایران و گسترش ارتباط با کشورهای توسعه‌یافته به منظور ورود تکنولوژی و ابزارهای آن جهت رسیدن به توسعه همه‌جانبه
۴. تقویت هر چه بیشتر وحدت و انسجام ملی از طریق کاهش شکاف‌ها
۵. فراهم نمودن شرایط برای برگزاری رقابت‌های سیاسی سالم با مشارکت همه گرایش‌ها و سلیقه‌های فکری در جامعه به منظور بالابردن اعتماد مردم نسبت به ساختار سیاسی.

کتاب‌نامه

- ابوطالبی، مهدی (۱۳۸۶)، «مفهوم کارآمدی سیاسی در اندیشه‌سیاسی متفکران اسلامی»، زمانه، شماره ۵۹.
- اخوان کاظمی، مسعود، نیکونهاد، ایوب (پاییز و زمستان ۱۳۹۷). «شناسایی و تحلیل پیشران‌های توسعه‌سیاسی در ایران بعد از انقلاب اسلامی؛ سناریویی مطلوب برای آینده»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، سال ششم، شماره چهاردهم.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: نی.
- بیتس، دانیل و پلاگ فرد (۱۳۷۵). انسان‌شناسی فرهنگی، محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- تقوی رفسنجانی، مهدی و دیگران (بهار ۱۳۹۳). «بررسی کارکرد سیاسی نهاد ولایت‌فقیه در ایجاد هم‌بستگی اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی ایران، حکومت اسلامی»، دوره ۱۹، شماره ۷۱.
- تیشه یار، ماندانا (۱۳۹۱)، آینده پژوهی در مطالعات استراتژیک، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- خرمشاد، محمدباقر و کرد، فاضل (پاییز ۱۳۹۸)، «طبقه متوسط جدید و بسیج رأی دهی در ایران (۱۳۹۶ - ۱۳۷۶)»، جستارهای سیاسی معاصر، سال دهم، شماره سوم.
- خلیلی، رضا (زمستان ۱۳۹۴)، «تأثیر شکاف‌های اجتماعی بر امنیت ملی ایران»: در جست‌وجوی چهارچوبی تحلیلی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۷۰.
- خواجه سروی، غلامرضا و نوربخش سید مسعود (تابستان ۱۳۹۷)، «نحوه تأثیر رسانه‌های جمعی در مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی»، جستارهای سیاسی معاصر، شماره سال نهم، شماره دوم.
- دانش فرد، کرم الله، ادیب‌زاده مریم (تابستان ۱۳۹۵)، «اعتماد‌سیاسی: دیدگاه تطبیقی بین کشورهای اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران»، راهبرد، سال بیست‌وپنجم، شماره ۷۹.
- رضانی، ملیحه، امام جمعه زاده، سید جواد، شهرام نیا، سید امیر مسعود (۱۳۹۵)، «تبیین سناریوهای آینده جریان‌های سیاسی در ایران ۱۴۰۴»، پایان نامه دکتری علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان.
- زیبا کلام، صادق مقتدایی، مرتضی (زمستان ۱۳۹۳)، «احزاب سیاسی و نقش آن در توسعه‌سیاسی ایران» مطالعه موردی انتخابات، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دانشگاه آزادکرج، شماره ۲۹.
- شوارتز پیتر (۱۳۸۸)، هنر دورنگری، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
- صالحی امیری، سیدرضا، عظیمی دولت‌آبادی، امیر. (۱۳۸۷). مبانی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.

عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۵). مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۳)، تحلیلی بر چارچوب مطالعاتی آینده انقلاب اسلامی ایران، تهران: آفتاب توسعه.

فیرحی، داوود (۱۳۸۳)، نظام سیاسی و دولت در اسلام، چاپ دوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).

قاسمی سیانی، علی اصغر و دیگران (پاییز ۱۳۹۵)، «واکاوی و تحلیل جامعه شناختی انتخابات ریاست جمهوری در ایران (مطالعه موردی انتخابات سال ۱۳۸۴)»، جستارهای سیاسی معاصر، سال هفتم، شماره سوم.

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، عصراطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، مترجم: عبدالاحد علیقلیان، افشین خاکباز، تهران: طرح نو

لیندگرن، ماتس و هانس باند هولد (۱۳۹۰)، طراحی سناریو: پیوند بین آینده و راهبرد، مترجم عزیز تاتاری، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری.

میلبرث لستر، گوئل لیل (۱۳۸۶)، مشارکت سیاسی، ترجمه سید رحیم ابوالحسنی، تهران: میزان.

Ake, Chaud. Modernization and political instability, world politic, vol 26, no, 4, ,